

შეჯიბრებითობის ქართული მოდელის ზოგიერთი ასპექტი*

ასოცირებული პროფესორი, სამართლის დოქ. ირინა აქუბარდია

I. შესავალი

2009 წლის 9 ოქტომბერს მიღებულმა საქართველოს ახალმა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსმა¹, რომელიც 2010 წლის ოქტომბრიდან ამოქმედდა, მრავალი ნოვაცია შემოიტანა ქართული მართლმსაჯულების სისტემაში, რომელთა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შეჯიბრებითობის, იგივე მოსმენის უფლების სრულიად ახალი ფორმის დანერგვა სისხლის სამართლის პროცესში. შეჯიბრებითობის ე.წ. კლასიკური ტიპი ანგლო-ამერიკული სამართალწარმოებიდან იქნა გადმოღებული. ამასთან, ქართული მოდელი გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება. ჩვენ შევეხებით ამ თავისებურებების მხოლოდ ზოგიერთ ასპექტს.

II. შეჯიბრებითობის კლასიკური მოდელის ძირითადი ასპექტები

„მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპის ძირითად შინაარსს წარმოადგენს ბრალდებისა და დაცვის ფუნქციების გამოყოფა მართლმსაჯულების ფუნქციისაგან და მათი გამიჯვნა ერთმანეთისაგან, მხარეების აღჭურვა თანაბარი საპროცესო უფლებებით და სასამართლოს დომინირებული როლი გადაწყვეტილების მიღებაში.“²

„შეჯიბრებითობის ე.წ. კლასიკური მოდელი ეფუძნება იმ ამოსავალ დებულებას, რომ სისხლის სამართლის პროცესი არის სახელმწიფოსა

და სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემულ მოქალაქეს შორის დავა, რომელიც სასამართლოში ხორციელდება. ამგვარ დავაში ორივე მხარეს თანაბარი შესაძლებლობები აქვთ მინიჭებული.“³ „თანასწორობა გულისხმობს სამართალწარმოების მხარეებისათვის ერთნაირი საპროცესო უფლებების მინიჭებას.“⁴ სამართალწარმოება სამართლიანი იქნება მაშინ, როცა მოწინააღმდეგე მხარეები იქნებიან ერთნაირ „წონით კატეგორიაში“.

მართალია, შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში ფორმალურად მხარეები აღჭურვილნი არიან თანაბარი საპროცესო უფლებებით, მაგრამ ისმის კითხვა, თუ რამდენად არის შესაძლებელი სისხლის სამართლის პროცესში მხარეთა თანასწორობის უზრუნველყოფა. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად აუცილებელია ჩამოვაცალიბოთ მხარეთა უპირატესობანი.

ბრალდების მხარის პრივილეგიას წარმოადგენს ოპერატიულ-სამძებრო ღონისძიებათა განხორციელება, კონსტიტუციური უფლებების შემზღვეველი საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება, მათ შორის გადაუდებელი აუცილებლობის შემთხვევაში სასამართლოს განჩინების გარეშე, საბანკო ანგარიშების მონიტორინგი, კომპიუტერულ მონაცემთან დაკავშირებული საგამოძიებო მოქმედებების და ფარული საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება. გარდა ამისა, ბრალდების მხარეს გააჩნია საკმარისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, ფინანსური და ადამიანური რესურსი მტკიცებულებების მოსაპოვებლად და ბრალდების დასამტკიცებლად.

დაცვის მხარის სპეციალურ უფლებებს კი მიეკუთვნება უდანაშაულობის პრეზუმფცია, ბრალდების შესახებ ინფორმირების უფლება, საკუთარი თავის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება, დუმილის უფლება, პირადად და

* ეს სტატია წარმოადგენს მოხსენების გადამუშავებულ ვერსიას, რომელიც 2015 წლის 10 ოქტომბერს თბილისში გამართულ სისხლის სამართლის პროფესორთა მე-2 გერმანულ-ქართულ კონფერენციაზე – „სისხლის სამართლის მეცნიერება ერთიან ევროპაში“ – წავიკითხე.

¹ ტექსტში სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი შემოკლებულია როგორც სსსკ.

² აქუბარდია, ირინა, მხარეთა თანასწორობა და მოსამართლის როლი შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში, იხ. მზია ლეკვეიშვილის 85 წლის საიუბილეო კრებულში, 2014, გვ. 130.

³ გუცენკო, კონსტანტინე/გოლოვკო, ლეონიდე/ფილიმონოვი, ბორის, დასავლეთის სახელმწიფოთა სისხლის სამართლის პროცესი, 2007, გვ. 13

⁴ G. B. v France, ECtHR 02/ 10/ 2001, 58.

ადვოკატის დახმარებით თავის დაცვის უფლება, პარალელური გამოძიების ჩატარებისა და მტკიცებულებების მოპოვების უფლება, სასამართლო განხილვის დროს ბოლო რეპლიკით გამოსვლის უფლება, გასაჩივრების უფლება, ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოში საუარესოდ შებრუნების დაუშვებლობა, მცდარი მსჯავრდებისათვის კომპენსაციის უფლება. ამკარაა, რომ დაცვის მხარის აღნიშნული უფლებები ვერ გადაწონის ბრალდების მხარის პრივილეგიებს, თუმცა მხარეთა ფორმალური თანასწორობის უზრუნველყოფისათვის მათი არსებობა აუცილებელია.

მხარეთა თანასწორობა და შეჯიბრებითობა ხორციელდება არამხოლოდ სასამართლო განხილვის ეტაპზე, არამედ გამოძიების სტადიაზეც. შეჯიბრებითი პროცესი სწორედ ამ ნიშნით განსხვავდება სამძებრო და შერეული პროცესისაგან.

III. მხარეთა თანასწორობა და შეჯიბრებითობა გამოძიების სტადიაზე

მხარეთა თანასწორობა და შეჯიბრებითობა მოქმედებს იწყებს სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყებისთანავე (სსსკ-ის მე-9 მუხლი). „მაგრამ არ მოქმედებს გამოძიების სტადიის იმ ნაწილზე, რომელიც ხორციელდება ერთი მხარის არსებობის პირობებში, სანამ გამოძიების ორგანოს მიერ არ იქნება იდენტიფიცირებული დაცვის მხარე და არ დაიწყება კონკრეტული პირის მიმართ სისხლისსამართლებრივი დევნა.“⁵ ატარებენ რა გამოძიებას დამოუკიდებლად, მხარეები მოპოვებულ ინფორმაციას, მასალებს წინასასამართლო სხდომამდე 5 დღით ადრე ერთმანეთს და სასამართლოს წარუდგენენ.

საყურადღებოა, რომ ამერიკასა და ინგლისში მხარეები „არ არიან ვალდებულნი, ვიდრე საქმე არ გადაცემულა სასამართლოსათვის, თავიანთ საპროცესო მონიშნააღმდეგეებს გააცნონ მათ წინააღმდეგ შეკრებილი მასალა სრული მოცულობით.“⁶ საქართველოს მოქმედი სსსკ-ით კი პროცესის ნე-

ბისმიერ სტადიაზე დაცვის მხარე უფლებამოსილია გაეცნოს ბრალდების მხარის მიერ მოპოვებულ ინფორმაციას, რაც, თავის მხრივ, დაცვის მხარესაც ავალდებულებს მოთხოვნის შემთხვევაში ბრალდების მხარეს გადასცეს ის ინფორმაცია, რომლის მტკიცებულებად სასამართლოში წარდგენასაც ის აპირებს. აღნიშნული ნორმით მხარეთა თანასწორობა დაცულია.

როგორც აღინიშნა, ბრალდების მხარის თანაბრად, დაცვის მხარე უფლებამოსილია ჩაატაროს პარალელური გამოძიება. მხარეებს უფლება აქვთ საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარების გზით მოიპოვონ მტკიცებულებები. თუმცა, ყველა საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების უფლებამოსილება დაცვის მხარეს არ გააჩნია (მაგ. კომპიუტერულ მონაცემთან დაკავშირებული, ფარული საგამოძიებო მოქმედებები და ა.შ.). თანაც კანონით ნებადართული საგამოძიებო მოქმედების სრულად ჩატარება დაცვის მხარისათვის ცალკეულ შემთხვევებში პრობლემურია, მაგალითად, სსსკ-ის თანახმად, დაცვის მხარეს 2013 წლიდან უფლება აქვს მიმართოს სასამართლოს შუამდგომლობით კონსტიტუციური უფლებების შემზღვეველ საგამოძიებო მოქმედებათა ჩატარების თაობაზე ნებართვის გაცემის მოთხოვნით. მაგრამ, დაცვის მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე ამოღებული საგნის, ნივთის, ნივთიერების, აგრეთვე, ინფორმაციის შემცველი დოკუმენტის პირველადი გამოკვლევის უფლება აქვს ბრალდების მხარეს. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ამოღებული საგნის ან დოკუმენტის ბრალდების მხარის მიერ პირველადი გამოკვლევის პროცესს ესწრებოდეს დაცვის მხარეც და ამ პროცესში მისი თანამონაწილეობით მხარეთა თანასწორობა იყოს დაცული.

ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საგამოძიებო მოქმედების ჩატარებას გარკვეული მატერიალური რესურსი და პროფესიული უნარ-ჩვევები სჭირდება, ამიტომ, აუცილებელია ფინანსური სახსრების მოძიება, ადვოკატთა კვალიფიკაციის გაზრდა, რათა მათ ბრალდების მხარის თანაბრად შეძლონ საგამოძიებო მოქმედებების ჩატარება და საჭირო მტკიცებულებების მოპოვება.

⁵ იხ. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის კომენტარი, 2015, გვ. 84.

⁶ გუცენკო, კონსტანტინე/გოლოვკო, ლეონიდე/ფილიმონოვი, ბორის, დასავლეთის სახელმწიფოთა სისხლის სამართლის პროცესი, 2007, გვ. 14.

IV. მხარეთა თანასწორობა და შეჯიბრებითობა სასამართლოში

„ყველაზე უკეთ მხარეთა შეჯიბრებითობა სასამართლო განხილვის პროცესზე ვლინდება, ვინაიდან, შეჯიბრებითობა მოითხოვს, რომ მოსმენილ იქნას ორივე მხარის არგუმენტაცია და ორივე მხარეს ჰქონდეს შესაძლებლობა შესაბამისი კომენტარი გააკეთოს მეორე მხარის მიერ წამოყენებულ არგუმენტებსა და მტკიცებულებაზე იმის მიუხედავად, სასამართლო სხდომა ზეპირი ფორმით წარმართება თუ წერილობით“⁷.

დასაბუთება არ სჭირდება იმას, რომ მხარეების თანასწორობა შესაძლოა მიღწეულ იქნას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბრალდებულს ჰყავს ადვოკატი. ადვოკატთა როლის შესახებ გაეროს ძირითადი პრინციპების მე-6 პუნქტის თანახმად, პირს უფლება აქვს ჰყავდეს სამართალდარღვევის ხასიათის შესაბამისი გამოცდილების მქონე კომპეტენტური ადვოკატი, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს მისი ეფექტური იურიდიული დახმარება. საქართველოს მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობით ადვოკატის პროცესში მონაწილეობა ყოველთვის არ არის სავალდებულო, რაც ნიშნავს იმას, რომ პროცესი შეიძლება წარმართოს ადვოკატის გარეშეც. ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „მხარეთა თანასწორობის უზრუნველყოფის მიზნით ადვოკატის მონაწილეობა გამოძიების ეტაპიდან სავალდებულო უნდა იყოს ყველა კატეგორიის საქმეზე, რომლებშიც ბრალდებული თავს არ ცნობს დამნაშავედ, მით უმეტეს თუ იგი პატიმარია“⁸. მიმაჩნია, რომ ადვოკატის დახმარების უფლება ბრალდებულს გარანტირებული უნდა ჰქონდეს იმ დანაშაულის საქმეზე, სადაც სასჯელის სახით გათვალისწინებულია თავისუფლების აღკვეთა, მით უფრო, კლასიკური ფორმის შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში, სადაც ბრალდებას შეუძლებელია მარტო ბრალდებული დაუპირისპირდეს კვალიფიციური, გამოცდილების მქონე ადვოკატის დახმარების გარეშე. სხვაგვარად, შეჯიბრებითობა არარეალისტური იქნება, რადგან

მხარეები ფორმალურადაც ვერ იქნებიან თანაბარ მდგომარეობაში.

1. მოსამართლის როლი შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში

კონტინენტურ სამართალწარმოებაში შეჯიბრებითობა გარკვეული თავისებურებებით ხასითდება. ანგლოამერიკული სამართლებრივი სისტემისაგან განსხვავებით სასამართლო არ განიხილება როგორც არბიტრი, როგორც პროცესის მთავარი „მენეჯერი“, არამედ აქტიურად მონაწილეობს მტკიცებულებათა გამოკვლევაში. ამასთან, მართალია, საქართველოს სსსკ ამკვიდრებს შეჯიბრებითობის ე.წ. კლასიკურ მოდელს, მაგრამ ამერიკის კანონმდებლობისაგან განსხვავებით (სადაც მოსამართლეს შეუძლია მოწმე გამოიძახოს თავისი ინიციატივით და მხარეთა თანხმობის გარეშე აწარმოოს მისი დაკითხვა), მოსამართლეს მხოლოდ მხარეებთან შეთანხმებით შეუძლია მოწმეს დაუსვას ე.წ. დამაზუსტებელი შეკითხვა, რაც მოსამართლის როლის დასუსტებაზე მეტყველებს.

2. მხარეთა თანასწორობა და შეჯიბრებითობა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოში

მხარეთა შეჯიბრებითობა, შეიძლება ითქვას, უფრო სრულად რეალიზებულია ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოში, თუმცა ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის ქართულ მოდელსაც ახასიათებს გარკვეული თავისებურებები. ცნობილია, რომ მსოფლიოს სამართლებრივ სივრცეში არსებობს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს კლასიკური და შერეული მოდელი. კლასიკური მოდელი მოქმედებს საერთო სამართლის სისტემის ქვეყნებში, სადაც მოსამართლეებსა და მსაჯულებს შორის ფუნქციები მკაცრადაა გამიჯნული და პირის ბრალეულობის საკითხს წყვეტენ ნაფიცი მსაჯულები, ხოლო მოსამართლე იხილავს მხოლოდ სამართლებრივ საკითხებს და განსაზღვრავს სასჯელს; შერეული მოდელი კი დამახასიათებელია კონტინენტური სამართლის სისტემის ქვეყნებისათვის, სადაც მოსამართლე და საზოგადოების წარმომადგენელი მსაჯულები ერთობლივად წყვეტენ

⁷ გროსტადი, ანნე/რუი, იონ პეტერ, „ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-5 და მე-6 მუხლების გამოყენება სისხლის სამართლის საქმეებზე“, 2012, გვ. 25.

⁸ მსხილაძე, ლილი, დაცვის მხარის როლი შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში, ჟურნალი ადვოკატი №3-4 (2014), 59, 62.

პირის ბრალეულობისა და სასჯელის შეფარდების საკითხებს.

საქართველოში ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტის კლასიკური მოდელი დამკვიდრდა, მაგრამ ბოლომდე არა, რადგან სასჯელის დანიშვნის სხდომაზე შეიძლება ნაფიცი მსაჯულებიც მონაწილეობდნენ, თუ არცერთი მხარე არ განაცხადებს უარს და მათ მიერ გაცემული სასჯელის დამძიმების ან შემცირების რეკომენდაცია სულაც არ არის სარეკომენდაციო ხასიათის, არამედ სავალდებულოა მოსამართლისათვის.

3. შეჯიბრებითი პროცესის მიზანი

ფუნდამენტურ პრობლემას წარმოადგენს შეჯიბრებითი სამართალწარმოების მიზნის განსაზღვრა. შეჯიბრებითი პროცესის მიზანი ცალსახად არ არის ქვემარტების დადგენა, თუმცა სისხლის სამართლის პროცესი საერთოდ უარსაც არ ამბობს ქვემარტებაზე. „ქვემარტება სისხლის სამართლის პროცესში გამოიხატება უტყუარობაში, დამაჯერებლობაში, რომ რაღაც ფაქტი არსებობს ან არ არსებობს“ – წერდა ფრანგი მეცნიერი, სისხლის სამართლის პროცესის კლასიკოსი *ფოსტენ ელი*.⁹ მოსამართლემ განაჩენი უნდა გამოიტანოს გონივრულ ეჭვს მიღმა სტანდარტით. „გონივრულ ეჭვს მიღმა“ – არსობრივად ეს არის მოთხოვნა უტყუარობის და არა ალბათობის. ამრიგად, უტყუარ ცოდნას აქვს ჩვენთვის ქვემარტების მნიშვნელობა, ამიტომ გამოიყენება ასეთი ცნებები – „შეფასება“ და „შინაგანი რწმენა“. „სწორედ პროცესუალური გადაწყვეტილების მიღების დროს მოსამართლის შინაგანი რწმენა, რომელიც მნიშვნელოვან მტკიცებულებების შეფასების შედეგად, სუბიექტურად ასახავს ქვემარტების დადგომის მომენტს“;¹⁰ მაგრამ რა სახის ქვემარტება უნდა დადგინდეს შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში? საქმის გარემოებების ყოველმხრივი, ობიექტური, სრულყოფილი გამოკვლევის მოთხოვნა – ეს ობიექტური ქვემარტების პრინციპის შინაარსია. ზოგიერთი ავტორის აზრით,

შეჯიბრებით სამართალწარმოებაში არ მოქმედებს პრინციპი – „ფაქტების დადგენა იმგვარად, როგორც მათ ჰქონდათ ადგილი,“ არამედ მოქმედებს „ბრალდების მტკიცების პრინციპი“. ვინაიდან, შეჯიბრებითი პროცესის ამოსავალი პრინციპია – მტკიცება და დარწმუნება, ამიტომ დგინდება არა „უხეში“ ფაქტის ქვემარტება, არამედ ე.წ. ფორმალურ-იურიდიული ქვემარტება. სისხლის სამართლის პროცესის მიზანი სამართლიანი მართლმსაჯულების უზრუნველყოფაა.

V. დასკვნა

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ შეჯიბრებითი პროცესი მხარეთა პროცესია. ამიტომ, რეალური შეჯიბრებითობის უზრუნველსაყოფად, აუცილებელია მხარეები იყვნენ ძლიერნი, რაც განსაკუთრებით დაცვის მხარეს ეხება. მხარეებისათვის საჭიროა კომპეტენციისა და კვალიფიკაციის მაღალი სტანდარტის არსებობა. ამასთან, აუცილებელია გაიზარდოს მოსამართლის როლი სისხლის სამართლის პროცესში, მოსამართლე გააჩნდეს აქტიური როლი მტკიცებულებათა გამოკვლევის ეტაპზე და სამართლიანი მართლმსაჯულების უზრუნველყოფის მიზნით შეძლოს გავლენის მოხდენა საქმის შედეგზე.

⁹ *Fosten, Heile, Traite de l instruction criminelle, ou Theorie du Code d instruction criminelle. En 3.Vol.V.I.Brutelles, 1863, p.5.*

¹⁰ *Смирнов, Александр/Калиновский, Константин, Уголовный процесс, 2008, ст. 66.*